

քննած, հետադատած, լուսաւորած են իրենց անցեալ պատմութիւնը, կեանքը, լեզուն, գրականութիւնը, ազգագրութիւնն են են: Իսկ մեր մէջ... Նոյն իսկ ամենակարեւոր նիւթեր, լեզուն, լեզուին կազմութեան իւրաքանչիւր դարերու նկարագիրն ու գարգացումը, պատմութիւնն ու պատմագիրները՝ որ ի պակասութեան անհրաժեշտ կարեւոր լուսաւորութեան, կը մնան զեռ միջին ու խրթին: Եւ այսպիսի դժուարակիւծ լուսաւորութիւններով զբաղողներու վրայ՝ անգոսնական ակնարկ կը նետէ դժկամակութեամբ Պր. Օշական:

Ոչ, սիրելի Յ. Օշական, ձեր թերթին մէջ գրուած շատ մը յօդուածներէն՝ թերեւս լաւագոյն իսկ խմբագրութեամբ, կարելի է կարգաւ արդի որ եւ է ազգային ու եւրոպական հանդիսի մը մէջ՝ առաջնակարգ վարպետի գրչէն ու վրձնէն ելած այդպիսի յօդուածներ. բայց ասոնք չեն խօսիր հայու սրտին, վասն զի կը նկարագրեն ու կը նկարեն ան ինչ որ հայուն չէ, կը մեկնեն ան ինչ որ հայը չի շահագրգռեր: Բայց խօսեցէք, գրեցէք հայու անցեալէն, լուսաւորեցէք հայ խաւարը, եւ անտարբեր կարծած հայն ալ պիտի դարձնէ գլուխը, պիտի սրէ ակնը, ուշադիր, մտախորհ ու հոգեզմայլ պիտի խանդաղատի ու սեւեռի, վասն զի սրտին թելերը կը թրթռացնեն, իւր նախնեաց ձայնը կը հնչէ ականջին եւ կը փղձկի ի լուր՝ իւր մոռացուած անցեալին, իւր նախնեաց հոգեկան աշխատութեան եւ վաստակի, որոնք քարացած են տառերու եւ բառերու մէջ... Ահա՛ թէ ինչո՞ւ Վիեննական Մխիթարեանց օրգանն փարած ու յարած կը մնայ հայ անցեալին:

Որչափ կրցանք Պր. Օշականի խօսքերէն գուշակել, շատ մեծ համարում չունի Վիեննական Մխիթարեանց գրական գործունէութեան վրայ: Աւելի մէջ մէկ բանաստեղծներ, վերագիրներ, թերեւս եւ թերթօնագիրներ կը փափաքի տեսնել Մխիթարեանները: Բայց մենք կը կարծենք, որ թերացած կ'ըլլանք մեր նպատակին մէջ եւ մեր ընտրած մասնագիտութիւնն զմեզ լիուրի կը գոհացնէ: Մեր խցկան միջոցորտն ինչպէս զէպ ի վեր, նոյնպէս զէպ ի մեր հնութիւնները կը կոչէ գմեղ: Բայց բոլորովին անազգեցիկ չկարծէ Պր. Օշական Վիեննայի Մխիթարեանց գործունէութիւնը, թէ՛ եւրոպական ուսումնականաց եւ թէ՛ մեզի հետ զբաղող բարեկամաց վրայ:

Շատ հետաքրքիր ենք իմանալու, թէ Պր. Օշականի մեզի տալիք պատասխանին մէջ պիտի կարենա՞յ ցոյց տալ աշխարհիս որեւէ կողմը սպուած ձեռագրաց ցանկ մը, որ կանխած ըլլայ՝ Հ. Գալէմբեարեանի, Հ. Տաշեանի եւն իրր արտար սպուած ձեռագրաց ցուցակները: Որչափ կրցանք ստուգել (անշուշտ՝ Պր. Օշականն ալ ասի՞ր ու-

նեցած է՝ աննախապաշար ստուգելու) թէ՛ Վիեննայի Մխիթարեան Հարց տուած տիրարներն իրր օրինակ ծառայեցին՝ հայ ձեռագրաց ցուցակներն՝ դիտական, կանոնաւոր ձեւի մը բերելու: Եւ դժբախտաբար Պր. Օշական ոչինչ առաւելութիւն կը գտնէ՝ Վիեննայի Մխիթարեանց գործունէութեան մէջ:

Պիտի չխօսինք եւ չենք ուզեր խօսիլ — Selbstlob stinkt! — Վիեննայի Մխիթարեանց գրական ասպարէզին մէջ ունեցած ազգեցութեան վրայ, բայց կան ազգին մէջ շատեր որ կը վկայեն թէ Վիեննական Մխիթարեանք ալ ունեցան են եւ ունին իրենց Սարուխաններն, Ատրպետներն եւն են, որոնք՝ ոչինչ ընդհատ բանաստեղծ Պէշիքթաշեաններէ, Թէրգեաններէ, փառք ու պատիւ են համայն ազգին՝ հայ գրական ասպարէզին մէջ:

Պր. Օշականին մէկ բան չուզածք գուշակած ենք եւ պիտի պատասխանենք:

Հայագիտութեան նուիրուած լուրջ թերթի մը մէջ՝ խնամուած նիւթերը՝ ընտանիք է, թէ ամէնուն մատչելի կամ ինչպէս սովոր ենք բանը՝ «գիւրամարտ» չեն կրնար ըլլալ: Բայց ի՞նչ յանցանք կրնայ ունենալ թերթը, երբ նիւթն ինքնին դժուարամատչելի է: Ձեռ կարծեր, որ Պր. Օշական՝ հաստատելու ուղի, թէ հասարակական, գեղագիտական ու — հրատարակուած շատ մը բանաստեղծական գրութիւններ հրատարակեն՝ աւելի դժուարին ըլլայ: Ոչ, բարեկամ, վասն զի այնպիսի նիւթերու համար — եթէ ընտուր ձիրքը չպակսի — շատ խորաթափանց տետագոտութիւններ հարկաւոր չեն, ձեռագիրներու դարաւոր փոշիները կ'ըլլելու վտանգներու ենթարկուելուն չկան: Բնատուր տաղանդը՝ զարգացեալ ազգերու գրականութեան պարզապէս ընթերցմամբը, ի սպառ կը հարթէ դժուարութիւններու յոյլը. Օրինակ է՝ Fénelonի Télémaqueը: —

Ուրիշ կէտ մը: «Զուարթնոցի» յօդուածագիրը պէտք էր սքանչանալ ու զմայլել՝ Վիեննայի Մխիթարեանց ըրած գոհողութեան վրայ: Ինքը թէ՛ իրր խմբագիր եւ թէ՛ իրր յօդուածագիր կրնայ գուշակել թէ այսպիսի հրատարակութիւն մը՝ որպիսի է «Հանդ. Ամսօրեան» պարագայից բերմամբ, հայ եւ օտար ուսումնականաց փոքր շրջանակի մը մէջ սահմանափակուած է. եւ հետեւաբար ահագին ծախքերու հազիւ փոքր մէկ մասը կը հանէ, սակայն յարատեւութեամբ կը շարունակուի հրատարակութիւնը: Երբ՝ «Տէր մի՛ արասցէ», ստիպուի օր մը «Հանդ. Ամսօրեան» գաղթեցրնել իւր երեւումը, ա՛յն ատեն զգալի պիտի ըլլայ՝ «Հանդէսի» մատուցած ծառայութիւնը հայ գրականութեան: Մի միայն մէկ հոգեւ ճաշակը՝ չափ ու քանակ չի կրնար ըլլալ հասարակական գործի մը նպատակայարմարութեան, գոյութեան իրա-

ւունքին, եւ ասոնց հետ կապուած պարագաներու:

Պր. Յ. Օշականին վերջին մէկ դիտողութեան մտադիր կ'ընենք զինքը, որ շատ ծանր եկաւ մեզի՝ մեր տառ ու բառերը քարացած անուանելը: Ծնորհիւ Մեսրոպայ եւ Սահակայ կը խօսին անոնք մեզի՝ մեր պատմական զարգացման հին շրջաններէն: Իւրաքանչիւր տառ՝ իւր ատած այլեւայլ փոփոխութիւններովը լեզուի զարգացման ժամանակի շրջան մը կը գծէ. Օրինակ մը. գը կը գտնենք՝

ա. ց. յ. շ. գ ի ը կը կարգանք յն. շրմբա.

բ. կը գտնենք գը՝ իրր ներկայացուցիչ հնդեւրոպական v (գերմ. w, f). օր. գէտ-գիտութիւն. սանսկ. ved-a, գերմ. wissen, գորտ, գերմ. Frosch = *forss, գործ, Werk.

գ. բայց յն. շ = գ զիրը կը փոխանակուի հայերէն շատ հին բառերու մէջ ծով. այս շատ զարմանալի երեւոյթն ըստ բաւարականի ներկայացուցիչներ ունի. յն. մէջ-ազ, հայ. մեծ, գործ = գերմ. Werk, ծեր = յն. չէրաւ, ծնաւտ, ծնող, ծուռք, ծան եւն:

Թող Պր. Օշական շնորհք ընէ եւ ըսէ, քննուած են մեր «տառերը», նոյն իսկ միակ զն այս ուղղութեամբ, վերջացած է հայ լեզուի մէջ անոնց ունեցած գործունէութիւնը. գիտե՞նք անոնց՝ շրջանէ շրջան, դարէ ի դար, յառաջ բերած երեւոյթներն. սպահոգար, վապէս՝ Ոչ է այս հարցմանց պատասխանը:

Բայց «Հանդ. Ամսօրեան» է որ կ'աշխատի, այս ուղղութեամբ եւ Պր. Օշական շատ կը գտնէ «տառերով զբաղելն» եւ «քարացած» կ'անուանէ զանոնք:

Տառերն, համոզուեցէք, անհատապէս մէջ մէկ զարակագմիկ շրջաններու յիշատակն իրենց մէջ կրող՝ վաղընջեան ժամանակներէ մեզի հասած մատենաներ²⁵ են, որոնց էջերն հազիւ դարերու ընթացքին պիտի կարգացուին: Անոնք պիտի խօսին մեզի ընդ միշտ՝ այլեւայլ ժամանակներու բառերու կազմութեան մէջ իրենց ունեցած դերը, եւ բառերը պիտի պարզեն մեզի մեր նախապատմական ժամանակներու դեռ ծածուկ մնացած գաղտնիքը:

Ըսած ենք ատթիւ մը (տես՝ մեր Արդի լեզուագիտութիւնը)՝ թէ պարզ ու զիր մը «դաշինս կռի» ասութեան մէջ՝ կը մեկնէ մեզի մեր նախահայոց մէջ դաշինքները քարափայտակներու վրայ գրոց ու կ ու ա ն ո ղ (մեծ մրճով՝ կ ու ո կամ կ ո ա ն) ն ո ղ փ ո ղ ա գ ռ ե լ ու գ աղ տ ն ի ը ը: Եւ այսպիսի դաշ-

²⁵ Կամ ինչպէս վերջերս քաղթիս մէջ տօնուած «Մշակութի օրուան» բանախօս Հ. Ներսէս Ազնիւեան օրինակով մը կ'ըսէր «36 բանակներու կը նմանին Մեսրոպայ հնարած 36 տառերն, որոնցմով պաշտպանել ուզէին Մեսրոպ մեր հայ լեզուն, հայ լեզուաբաններ ուզէին ու հայ ազգն՝ մոռացութեան անդնդէն մեր հայ երկիրն ու հայ ազգն»:

նադրութեան վրայէն լուս անցած են բազմադարեան տարեգիրք ու պատմագիրք, եւ միայն այս ու տառը մեծարարբառ կը պատմէ դարեր ու դարեր ետքը՝ այս մեծ գաղտնիքը: Եւ Պր. Օշականի պէս հայասիրտ հրապարակագիր մը՝ բառնալ կ'ուզէ մեր աչքերէն այսպիսի կարեւոր պեղումներ, զոր սիրէն այսպիսի կարեւոր պեղումներ, «տառերու եւ բառերու» ըստ օրինակ կ'ընենք ծալքերու մէջ... Եւ նետել անդնդախոր ծալքերու մէջ... Եւ նետել կ'ուզէ զմեզ անշուշտ նորալէպներու, վէպե-լու եւ բանաստեղծական սահմաններու: «Սուլ հակառակութիւն» չունինք այս վերջիններուն դէմ, բայց մեր ընտրած ասպարէզէն օտար նիւթեր են:

Հ. ԳԱՐՈՒՆԷԼ Ժ. Վ. ՄԵՆԵՎԻՇԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵԳԵՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ 1929 ՏԱՐԻՈՅՆ ՀՄՄԸ

(Շարունակութիւն)

109. Blake R. P. — The Georgian Text of Fourth Esdras from the Athos Ms. The Harvard Theological Review, XXII (1929), էջ 57—105:

110. Lake K. R. P. Blake, S. New. — The Caesarean Text of the Gospel of Mark. The Harvard Theological Review, XXI (1928), Թ. 4, էջ 207—404. Հմմտ. Հանդ. Ամս. 1930, էջ 156—163, «Աւետարանի հայերէն թարգմանութեան սկզբնաբեր հարցը»:

111. Մինասեան Մ. — Նոր Կտակարանի հայերէն նախամեսրոպեան թարգմանութիւնը: Հայ Կոչնակ, 1929, էջ 716—718, 818—820:

Մ. կենթադրէ թէ Ե. դարէն շատ յառաջ արդէն գոյութիւն ունեցած է հայերէն գիր եւ գրականութիւն, նաեւ Ս. Գրքի թարգմանութիւն. բայց ապա Սահակ եւ Մաշտոց ջնջած, անհետացուցած են զանոնք՝ իրենց նոր գիրն եւ թարգմանութիւնը տառերու համար: Այսպիսի անիմաստ եւ անբարեխառն համար: Այսպիսի անիմաստ եւ անհիմն ենթադրութիւններու առաջնորդուած է Մ. Blakeի վերոյիշեալ գրութեան արդիւնքը չարաչար իմանալով:

112. Քասուրի Եղ. Ս. — Ինչ է՞նք կը բաղկանայ հայերէն Ս. Գրոց նախամեսրոպեան թարգմանութիւնը: Հայ Կոչնակ, 1929, էջ 1576—1579, 1608—1610, 1641—1643: Կը համարի Ք. թէ նախապէս միայն Ս. Գրքի բերանացի թարգմանութիւնը գոյութիւն ունէր, որ գրի գիւտէն ետքը խկոյն գրի առնուեցաւ: Հետք մը